

Rigsvækkeren Poul Henningsen

Tale ved åbning af PH-udstillingen i Rundetårn 26.9.94

af professor Hans Hertel, Institut for Nordisk Filologi, Københavns Universitet

Kære venner,

Velkommen til alle, men særlig velkommen til tre veteraner.

Inger Henningsen, der fyldte 90 i sommer, kan man ikke kalde still going strong, for det er skidt med bentøjet. Men resten er still strong. Det er en særlig glæde at hun kan være med i dag. Hun var en gave i sin mands liv og har været en gave for hans eftermæle.

Også en anden veteran var inviteret: komponisten med pseudonymet Leonard. Hans borgerlige navn står heroverfor ved planchen om Danmarksfilmen 1935: Bernhard Christensen. Han skrev filmens musik og fik lige så mange øretæver som PH, og det er et godt eksempel på hvor hadsk tonen var i de overophedede 30'ere. Tit kan man ikke høre om et citat kommer fra den konservative eller den nazistiske presse. Som dette klip fra *Konservativ Ungdoms Kampblad* maj 1935, signeret Poul Meyer. Jeg citerer ordret:

"Længere ud kan den nationale Forhaanelse vel ikke drives end til at lade Nationens glødende Modstandere skildre Nationens Ansigt udadtil ... I Stedet for netop at vise det danske Sind gennem en Musikledsagelse af vore skønne Fædrelandssange, saa lader man dansk Musik blive repræsenteret af Bernhard Christensens internationale Negerjazz."

Jeg havde håbet i dag at se denne repræsentant for den internationale negerjazz. Men Bernhard Christensen har ikke tid. Han er 88 og i bedste form, og han er med sin kone i deres hus i Sverige for at tage kartofler op.

Men vi har en tredie veteran fra Poul Henningsens kreds med: Elias Bredsdorff. Han nåede lige hjem efter en uge på viften i Paris. Han er jo også kun 82.

Der er krummer i ungdommen. Den snes folk vi nu bundter som den kultur-

PH konstruerede i 1958 en selvkørende hest, galophinen, til familiens egne børn. Galophinen, der kun er fremstillet i dette ene eksemplar, var med på Rundetårn. Polfoto.

radikale inderkreds var en meget frodig og vital gruppe. Den fik enorm indflydelse, og den har overlevet sine modstandere ved sin livskraft og skaberkraft. Derfor glemmer man tit, at disse folk i 30 år var blandt landets mest hadede. Deres professionelle liv var en cykeltur ikke bare i modvind og op ad bakke, men med beskydning undervejs. Man behøver bare kigge i PHs scrapbog, der er en virkelig skrap bog - noget af den hænger her på udstillingen.

Hans Kirk i *Land og Folk* 1946: PH "optræder som forkæmper for nazistiske landsknægte og værnemagere", "en snurretop der triller fra den ene krog til den anden".

Kristeligt Dagblads litteraturkritiker Vagn Riisager 1951: "Poul Henningsen er lige så latterligt forældet som en dameklokkehat anno 1927."

Læserbrev i *Information* 1955: "Hr. arkitekt Poul Henningsen: HOLD KÆFT!"

Jeg husker selv en religionstime på Sct. Jørgens Gymnasium i 1955. PH var nedkommet med en ny provokation, som vi citerede for vores religionslærer, pastor Asger Due fra Marmorkirken: "Kirken er i dag i dybere gæld til dronning Victoria end til Kristus." Loftet faldt ned af forargelse, men det blev en god time.

Mange - også kristne folk - ønskede PH hen hvor peberet groede. Men knap var han død i 1967 før populariteten steg. Under studenteroprøret blev han angrebet af militante marxister som kulturradikal og borgerlig individualist, men han blev også beundret som nyradikal kirkefader - langt ud over den nyradikale kreds.

Jeg husker et skænderi i 1968 med en arrangør af det såkaldte 'Grand Bal de Saison' for borgerskabets unge løver og løvinder. Det blev lanceret som et oprør mod formløsheden. Der var champagnemiddag med balkort og Les Lanciers. Alt stod på fransk. Håndværkerforeningen var gendøbt til Grev Moltkes Palæ, og bag på invitationen annoncerede et pelsfirma: "Leverandør til Hendes Majestæt Hellenernes Dronning". Selv var arrangøren i tyverne, men han var et af de mest snobbete mennesker jeg har mødt. Han var så fin, at han sagde De.

Vi kunne ikke blive enige om nogetsomhelst, og i min kvide sagde jeg: "Bare vi stadig havde PH til at forklare Dem, hvorfor man ikke kan skrue tiden tilbage."

Så kom det: "Det er pudsigt De nævner Poul Henningsen. Han er en af dem der har betydet mest for mig."

Det var 60'ernes repressive tolerance i en nøddeskal. Snobbefest-arrangører mente sig påvirket af PH. Når Det kgl. Teater havde premiere på Brecht og Dürrenmatt sad kleresiet i fuldt ornat og applauderede. *Billed Bladet* havde i samme nummer interviews med prinsese Margrethe og "samfundsrevseren Jesper Jensen". Det var lige før moralsk oprustede og fhv. værnemagere dannede en fan-klub for Hans Scherfig.

Det er jo den nationale religion i det konfliktsky Danmark: enighed på midterbanen, for enhver pris. Den kgl. lurmærkede konsensus-model. Interessekonflikter og ideologiske modsætninger er pinlige, og der er ingen tabuer - det sku' da lige være døde svin i glasmontrer i Esbjerg og bilvrag på Kgs. Nytorv i turistsæsonen.

Det syndrom har ramt PH på hans 100-årsdag. Pludselig er han guru, nationalklenodie, alles kæledægge. Det er nærmest en kanonisering. Selv i aviser der afskyede og bekæmpede ham er han blevet overhældt med doven hyldest og nedladende anerkendelse. Gamle modstandere bedyrer at PH har fået ret og har sejret sig ihjel. Ja, faktisk overlevet sig selv. Færdigt arbejde. Det er det Sigmund Hoel kaldte at blive "omfavnet af konservative lommetyve".

Under alle omstændigheder er der langt til den mand der sagde "kultur er våben", "uenighed gør stærk" og "rend mig i den offentlige mening", og det er ironisk at 100-årsdagen faldt på præcis samme dag som startskuddet for den

Brøndkarsefabrikanten Poul Henningsen, ca. 1964. Han leverede den svært dyrkelige brøndkarse til københavnske restauranter. Polfoto.

nostalgiske Golden Days-festival. Det er særlig uforståeligt for unge - jeg ved det fra mine studerende på Københavns Universitet: hvordan kan den allestedsnærværende, øretæveinviterende, på- spidsen-sættende PH pludselig være sakrosant? Hvordan er denne Rasmus Modsat, der hadede imitation og museumsdille, selv blevet en ufarlig klassiker?

Svaret ligger i PHs eget sprichwort: "Vi er selv historie". Sådan må man også forstå ham og hans rolle ved at spole tilbage og gå historisk frem, og derfor er udstillinger som denne langt nyttigere end medieomtale. Især når de forholder sig kritisk til festens genstand, sådan som arrangørerne Carl Erik Bay og John T. Lauridsen har gjort sig prisværdig umage for.

Poul Henningsen må forstås i fire linjer, fire spor: som kunstner, som kritiker, som pædagog og som livskunstner.

Agnes Henningsens uvorne og genialske søn ville det hele og kunne næsten det hele. De kendte sider af hans formkunst - design og lys - kan for tiden ses på Kunstindustrimuseet med 120 PH-lamper fra nøgleåret 1925 og frem. Denne

udstilling viser mindre kendte sider af ham tydeligere end før. Det er nok nyt for mange at han først ville være billedkunstner og gik i malerlære hos Johs. og Alhed Larsen i Kerteminde under 1. verdenskrig - det ser man på et scoop af et foto. Med sin tekniske snilde byggede han drager, så folk troede at Kerteminde blev bombet af tyske zeppeliner. Det blev fra 1920 til møbler, arkitektur og design - og i 1935 til film. Udstillingen betoner at PHs stilideal var kubismen. Den krasse socialrealisme var go' nok til tyskerne og amerikanerne, mente han, men demokratiets ægte klasseløse kunst var kubismen, der havde afskaffet symmetrien som tyranni og udrenset det fortællende af maleriet.

Her er linjen klar til PHs opgør med funktionalismen, når den blev til dekoration og mondæn funkis. De rene linjer og de runde former går igen i hans huse og hans wienerstol med rørsæde - en demokratisk stol til demokratiske bagdele for 16,50 kr. Det blev også til Dehns Dampvaskeri i Buddinge og muslingeskallen i Tivoli.

Og formkunsten blev til ordkunst. Revyen var våben, men også ny lyrik. Han blev nyskabende ved sine frie vers der brugte "almindelige mennesker"s talesprog og rimede på det - den hellige, almindelige hverdags stil og rytme. Det lyder dansk, men det var et internationalt fænomen. Når PH rimer "Natvogn" på "Adlon", er det præcis, som når W.H. Auden og Billie Hollidays tekstforfattere rimede "alone" på "telephone". Når han leger med de socialt betingede udtalelser af "cykelstyr" og "cikelstir", er det i familie med brødrene Gershwins musicaltekst om ham der siger "pyjama" og hende der siger "pyjahmah" og "Let's Call the Whole Thing Off".

Det blev til stor, eksistentiel kærlighedslyrik som "I dit korte liv" fra 1940. Jeg ville gerne have spillet den nu med Lise Ringheims stemme - også for at mindes hende. Hun døde i morges.

PHs formkunst og ordkunst løb sammen i det andet spor: kritikken. Maleriforsøgene førte over i kunstkritik fra 1918, og tegnestuearbejdet blev til arkitekturkritik i *Politiken* fra 1921. Når han skrev om boligbyggeri og Sydhavnen og Josephine Bakers bryster, og da han startede sin radiokritik, blev det til generel kulturkritik - mod vanetænkning, facademoral og snerpet forlorenhed. Mod konformisme, "slipsedannelse og bænkevælling".

Det fik altsammen en på lampen i *Kritisk Revy* 1926-29, og kulturkritikken fik ny brod i *Kulturkampen* (1935-39), da den blev til kamp mod nazismen og forsvar for "demokratiets lyse sommerprogram". Efter 17 glørværdige år som rød klud i *Politiken* blev han fyret i 1938, fordi hans antinazistiske meninger var besværlige for regeringen, og dermed blev han et af de første ofre for samarbejds-

politikken - 1 1/2 år før besættelsen.

Kulturkritikken fører over i det 3. spor: pædagogikken. PH var ikke bare provokatør og samfundsrevser. Han var "folkeopdrager". Han var barn af både de nationalliberale og brandesianerne ved at ville oplyse og opdrage folket. Men han var en stor pædagog. Selv da han i 1946 angreb de elendige forhold i de tyske flygtningelejre i Danmark, gik han frem med lempe og snilde. I det hele taget kunne han kunsten at blive ved at sige det samme fra stadig nye vinkler. Han var en kærlig gartner, der ville gøde og vande og luge. Jeg ved det, for jeg kom selv i den gamle gartners hænder som 18-årig kronikør i Politiken.

PH kan kaldes "rigsrevser", men især var han "rigsvækker". Det viser sig i det fjerde spor, hvor det hele samler sig. Maleren, lysmageren, sangskriveren, Ole Opfinder-dragebyggeren, Rasmus Modsat-pædagogen, harmonikaspilleren og brøndkarsedyrkeren var først og sidst livskunstner.

Som multikunstner og multimediemenneske ydede han meget på mange felter, men vigtigst er summen, mønsteret i det hele. Man kan sige at hans største værk er hans liv. "Man sku' vær' sit eget livs direktør", hedder det i en af Sven Møller Kristensens viser til Kjeld Abells "Melodien der blev væk". Det var PH: sit eget livs direktør.

I dag er der meget man kan være uenig med ham i. Han hadede naturfredning - på udstillingen kan man se at han i 1934 ligefrem brugte udtrykket "naturnazisme". Også det var bestemt af den aktuelle polarisering, men hans opfattelse af naturen som noget mennesket skal betvinge stemmer ikke just med situationen i dag, hvor "naturen er i dialyse", som den amerikanske psykoanalytiker James Hillman siger. Hans kritik af retsopgøret var skæv og uholdbar. Og jeg kan blive noget-så-en-to-tre, når jeg læser, hvad han siger om guldalderkunsten og Kierkegaard.

Det er nødvendigt at gøre op med den kulturradikale tradition, hvor den er kommet til kort. Derfor er det egentlig også overflødigt - som det har været en sport her ved 100-årsdagen - at polemisere mod folk der skulle mene at PHs frisind nu står fredet på Frilandsmuseet som det evige, urørlige oprør. Når hans meninger er blevet "forældede", er det også fordi han selv har været med til at forandre vores kultur og vores bevidsthed.

En anden idiotisk idrætsgren til jubelfesten har været at fantasere om, hvad PH mon ville ha' ment i dag. Hvis og hvis og hvis. Den slags hypoteser er futile og irrelevante. PH var kompromisløs, men også uforudsigelig. Han mente, at man har et standpunkt indtil man må tage et nyt. Han vadede hen over de gamle hegnspele mellem 'højre' og 'venstre'. Han sagde også gerne sig selv imod,

På PH's 70 års fødselsdag i 1964 blev han af københavnske studenter hædret med et fakkeltog. Foto: Erik Gleie. Polfoto.

hvis det var nødvendigt. Det er det i 90'erne.

Min konklusion er, at det centrale ikke var PHs holdninger, men hans holdning: at turde.

Det der gør ham til rigsvækker er hans moralske mod til at blande sig, gå mod strømmen, læne sig op ad alle tænkelige øretæver, trække sig selv op ved hårene i modgangen, kræve kvalitet og tampe de samme pointer ind med ukuelig optimisme for at oplyse og frigøre.

Den ene del af hans trosbekendelse var individets frihed til at være uregerlig og finde sin egen sandhed ved kritisk tænkning. Heri ligner han sit ideal Georg Brandes, som han så gerne ville have været søn af, og han blev det Brandes kaldte Voltaire og selv var: "Vejbryder, Fornyer, Luftrenser". Her har han ikke just sejret sig ihjel. Der er hårdt brug for ham som moralsk forbillede midt i den almindelige grød og "bænkevælling".

Det andet der gør ham til rigsvækker er hans rolle som voksent legebarn. Han så sig selv som en Aladdin, og der er noget mirakuløst ved hans evne til at spille på alle tangenterne, bruge løs af Vorherres gode indfald, komme glidende og flydende ned i de kreative lag. Han opfattede sit liv som et eventyr, og han skabte eventyr omkring sig ved sin vitalitet, kreativitet, alsidighed og humor. Ved at forbinde hjertet og den ekstatiske fornuft, højre og venstre hjernehalvdel.

Man kan ligefrem se kreativiteten strømme ud af gruppebillederne med vennerne.

"Det lyse mirakel", sagde han. Det kan han selv være.

Det påstås at over kongeriget Danmarks grundlov står Jante-loven. Tja, jeg ved nu ikke. Det er i alt fald påfaldende at to store skribenter i dette århundrede er blevet nationalhelte ved at angribe småborgerlige værdier: Karen Blixen og PH.

Karen Blixen følte sig miskendt. Især 70-årsdagen i 1955 blev en skuffelse for hende. Alle festplaner brød sammen, og hun lagde sig syg. Aage Henriksen fortæller i *De ubændige* at hendes sjæl kun var faldet til ro, hvis København var blevet illumineret, Tivoli åbnet i april, og der med fyrværkeri havde stået hen over Københavns nattehimmel: KAREN BLIXEN SUPERSTAR. Men da hun fyldte 100 i 1985, fik hun dog revanche ved at sidde på sin sky og se sig selv som Meryl Streep i neon på alle verdens biografer.

Poul Henningsen blev berygtet for at tale med flade a'er og elske "cigaretter og whisky og nøgne piger" - mange af dem ses her på udstillingen. Men alligevel gik det ham endnu bedre end aristokraten Karen Blixen. Ganske vist var han ikke lige ved at få Nobelprisen, han er kun blevet spillet af Lars Knutzon, ikke af Robert Redford, og endnu har han ikke fået sit eget museum. Men på 70-årsdagen i 1964 var der jubelfest i Odd Fellow Palæet med fakkeltog, ligesom Georg Brandes fik det på samme sted i 1891. Hans unge fans ville udråbe ham til konge og have ham gift med prinsesse Anne-Marie, (det var før hun var blevet Hellenernes Dronning).

Og nu til 100-årsdagen får han så sit livsværk udstillet i dette rum, der ligger over Trinitatis Kirke og sorterer under Kirkeministeriet. Det havde min religionslærer forsvoret for 40 år siden. Han har fået sine drager opsendt af dr. Hvirvelvind fra Christian IVs tårn. Og han er kommet uden på tårnet som transparent med cigaret i flaben. Medforfatteren til *Kærlighedens billedbog* og *Erotik for millioner* ville selv have forsvoret, at han skulle blive til en 25 meter høj ikon på Københavns ældste fallossymbol.

Jeg under ham det. Han har fortjent at sidde på sin tobakssky og føle det som en triumPH. TriumPH er stavet med PH.

Med denne brander er det mig en glæde at erklære udstillingen "Va mæ PH?" for åben.

[Udstillingen i Rundetårn varede indtil 20.11.1994 og blev besøgt af ca. 50.000 gæster.]